

свідомість, державність. Вип. 17 : Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича ; голова редкол. Я. Ісаєвич, упоряд. М. Литвин, В. Фугала. – Л., 2008. – С. 364–383.

19. Piatkowski K. Rozwoj stosunkow wyznaniowych i narodowosciowych Malopolske Wschodniej : materialy dla celow pracy społecznej / K. Piatkowski. – Lwow : Nakladem Zarzadu Głownego T.S.L. we Lwowe, 1936. – 83 s.
20. Skorowidz miejscowosci Rzeczypospolitej Polskiej. Opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 wrzesnia 1921 r. i innych źródeł urzędowych. T. XIV : Wojewodztwo Stanislawowskie. – Warszawa : Nakladem Głownego Urzedu Statystycznego, 1923. – 47 s.
21. Szturm De Sztrem E. Prawdziwa statystyka / E. Szturm De Sztrem // Kwartalnik Historyczny. Rocznik LXXX. 1973. № 3. – Warszawa : Panstwowe wydawnictwo Naukowe, 1973. – S. 664–667.

В статті проаналізовані результати польських переписів населення 1921 і 1931 рр., в'яснена численність польського населення на основі аналізу шематизмів греко-католицької церкви. В'яснено, що за кількістю населення поляки були третьою етнічною групою воєводства, після українців і євреїв. Доказано, що подавляюче їх більшість проживало в містах. В селах проживали польські колоністи, які приїхали з центральних районів Польщі для участі в парцеляції великих земельних володінь.

Ключевые слова: населення, перепис в 1921 г., вероисповедание, латинники, статистика, римокатолики, Станиславское воєводство.

The article enlightens the results of polish census of population in 1921 and 1931. The numbership of polish population is found out due to the analysis of reference books of the Greek-Catholic Church. Judging by the census the Polish were the third ethnic group after the Ukrainians and the Jews. The majority of them lived in towns. The polish colonists who came from the central parts of Poland for taking part in land division, lived in the villages.

Key words: population, census 1921, confession, statistics, Rome-Catholics, Stanislawow province.

УДК 94 (477.8)

ББК 63.3 (4 Укр)

Ростислав Котовський

ОСОБЛИВОСТІ АГІТАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ РОБОТИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1939–1941 рр.)

У статті зроблено спробу проаналізувати ідеологічні концепції стосовно західноукраїнського регіону. Край опинився під “перехресним вознем” як з боку міфологем про “комуністичний рай”, так й ідеологій українського та польського націоналізму. На зміну традиційній імперській політиці “захисту православних слов’ян” прийшла нова доктрина, адаптована до нових викликів часу – “соціальної справедливості”.

Ключові слова: західні області УРСР, ідеологія, націоналізм, більшовизм, українці, поляки.

Упродовж століть Волинь і Східну Галичину заселяли, окрім автохтонного українського населення, різні національні меншини. Складною була їхня історична доля. Шлях до волі тісно переплітався із суспільно-політичним та соціально-економічним життям інших етнічних меншин. Для розбудови дружніх стосунків є невідкладна потреба в об’єктивному висвітленні історії.

В останні десятиліття українські дослідники підготували колективні наукові праці з історії західноукраїнських земель 1939–1941 рр. Перш за все, це дослідження М.Литвина, О.Луцького, К.Науменка “1939: Західні землі України” [25]; В.Барана, В.Токарського “Україна: західні землі: 1939–1941 рр.” [2]; Д.Веденеєва, І.Биструхіна “Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945” [3]; Д.Архієрейського, О.Бажан, Т.Бикова “Політичний терор в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси” [27] та інші, які базуються на широкому архівному матеріалі. Суспільно-політичні процеси, що проходили в західних областях УРСР, охарактеризовано в

окремих монографічних дослідженнях: І.Андрухів та А.Француза [1], О.Малярчука [26], І.Рибака [28], О.Рубльова [29], М.Сеньківа [30], Б.Яроша [32] та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості агітаційно-пропагандистської роботи влади в західних областях УРСР (1939–1941 рр.).

У день підписання пакту Молотова–Ріббентропа 23 серпня 1939 р. була прийнята постанова Політбюро ЦК ВКП(б) “Про відбір 4 000 комуністів для політроботи в РСЧА”. У ній йшлося про дозвіл політуправлінню Робітничо-селянської Червоної армії (РСЧА) призвати в кадри політпрацівників запасу. Відібрані кандидати проходили процедуру затвердження на засіданнях бюро відповідних обкомів, крайкомів, ЦК компартій республік і тільки тоді через Політуправління РСЧА подавалися на затвердження ЦК ВКП(б).

Політорганами РСЧА було виготовлено понад 10 млн листівок під назвами “Боротьба українського народу проти польської шляхти”, “Радянська Батьківщина українського народу – квітуча Радянська Україна”, які авіація розкидала над містами й селами Західної України [24, с.32–33].

Окреме місце відводилося спеціальним листівкам, спрямованим на дискредитацію польського уряду. Листівки присвячувалися “втечі уряду за кордон”, “викраденню урядом золотого запасу”, “розкішному життю представників найвищої влади” [23, с.107, 125]. Засобами психологічного тиску досягалася мета радянської пропаганди – моральне розтління військового духу польської армії. Поширення чуток, усна пропаганда в прифронтовій зоні, підкреслення в листівках та армійських газетах визвольного характеру походу РСЧА часто дезорієнтували польських солдат.

Події, що відбувалися в західних областях України в період з вересня 1939 до червня 1941 рр. слід аналізувати, виходячи з особливостей національної політики керівництва СРСР у регіоні. На найвищому державному рівні була розроблена й апробована ціла система різноманітних заходів, де ключова роль відводилася каральним органам та ідеологічним акціям.

Практика “творення нового суспільства” в СРСР переносилася на західні землі України. “Декоративні” народні збори Західної України своєю декларацією проголошували: “Віднині вся земля Західної України оголошується всенародним добром, тобто державною власністю” [4, с.312]. Декларація, прийнята народними зборами, надавала законодавчу базу під конфіскацію й передачу селянам поміщицьких та церковних земель. Повсюдно створені селянські комітети, при підтримці РСЧА і НКВС, негайно приступили до опису поміщицької, церковної, монастирської землі та майна.

Радикальні настрої за часів “старої Польщі” в західноукраїнському селі відображали дві політичні сили – український націоналізм і комунізм. Обидві політичні сили діяли нелегально й пропонували своє вирішення політичних і аграрних питань. Український націоналізм – політичний напрям, орієнтований насамперед на примат ідеї нації. Справедливий соціальний устрій бачився не з точки зору особистої свободи, не як повна соціальна рівність, а лише у зв’язку з повним державницьким “унезалежненням” нації. Приєднання Західної України до УРСР означало для націоналістичного підпілля перехід боротьби з антипольської на антирадянську й вихід з галицько-волинського регіону на нові терени.

Комуністична пропаганда у своєму розпорядженні мала не тільки “армію” кваліфікованих агітаторів і карально-репресивний апарат, а й величезні матеріальні ресурси наддержави. Уже 24 березня 1940 р. відбулися вибори у Верховні Ради СРСР та Української РСР. За кандидатів “єдиного блоку комуністів і безпартійних”, згідно з офіційною статистикою, голосувало 98% населення. Було обрано 33 депутати до Верховної Ради СРСР і 80 – до Верховної Ради УРСР. У численних звітах про політичну ситуацію в регіоні знаходимо один і той самий вислів корінних мешканців: “Нам гово-

рили, що можна вільно висувати кандидатів, а тим часом влада подала своїх – одного на одне місце, а інших заборонила” [27, арк.3].

На вулицях і площах міст і сіл вивішувалися портрети більшовицьких вождів. У кінотеатрах демонстрували фільми: “Ленін у Жовтні”, “Ленін у 1918 році”, “Чапаєв”, “Щорс”, “Балтійці”, “Кармалюк” та ін.

У східні області України були відряджені численні “делегації трудящих”, тобто місцевого активу західних областей з метою ознайомлення із життям “робітничого класу, колгоспного селянства та інтелігенції”. У свою чергу, “делегації трудящих” східних областей України, а також Російської Федерації, Грузії, Вірменії, Казахстану, Узбекистану відвідали західні області й розповіли про свій досвід “проведення соціалістичних перетворень”.

В ідеологічній роботі широко використовувалася преса. З Києва надсилалася величезна кількість примірників газети, а також налагоджувався випуск партійної преси в районах і залучення місцевих “робсількорів”. Так, у Станіславській області у 1940 р. із 37 районів у 30 одноразовий тираж партійних газет становив 78 тисяч примірників [5, арк.137].

У газетах систематично друкувалися консультації та поради з ідеологічних питань на допомогу агітаторам. В обов’язки останніх входило “активне вивчення й обговорення Сталінської Конституції”, виступи на різноманітні антирелігійні й політичні теми, заздалегідь затверджені райкомаами партії. Завдання полягало також у тому, щоб так звані “забави” молоді та масові вечори взяти під свій безпосередній контроль через “гуртки біжучої політики, колективного читання газети «Безбожник», а також вечорів колективних читок радянських газет” [8, арк.8]. Місцеві партійні організації мали у своєму розпорядженні великий загін пропагандистів й агітаторів, який складався з колишніх членів КПЗУ, а також із тих працівників, що прибули за дорученням ЦК КП(б)У. Згідно з партійною звітністю ця “армія” налічувала 51 725 осіб, у тому числі близько 40 тисяч осіб місцевих жителів. З метою виховання інтелігенції в 1940 р. у Львові було створено вечірній університет марксизму-ленінізму, у якому навчалася 300 осіб [31, с.166]. Ця статистика викликає сумніви, але слід констатувати, що влада з притаманним їй розмахом узялася за “ідейне виховання трудящих”.

Наведемо витяг із телеграми Сталіну, надісланої із засідання Тернопільської обласної партійної конференції, яка відбулася у квітні 1940 р.: “З країни народного горя, злиднів і безправ’я західні області України, під керівництвом більшовицької партії, під Вашим безпосереднім керівництвом перетворюються в квітучі області Української Радянської Соціалістичної держави. Мудра Ленінсько-Сталінська національна політика поклала раз і назавжди край міжнародній ворожнечі між народами, що населяють західні області України. З кожним днем розвивається нечуваний розквіт культури, національної за формою, соціалістичної за змістом” [13, арк.18].

Партійні функціонери за усталеними ідеологічними зразками від імені “трудящих” систематично організовували потік відповідних телеграм і листів на адресу найвищого партійного й державного керівництва республіки та Союзу. Такі кампанії ідеологічний апарат приписував “ініціативі мас” знизу, хоча насправді вони скеровувалися й організовувалися як складова частина партійної роботи. Проте листи “маленьких громадян” зі своїми наболілими проблемами ретельно перевірялися “відповідними органами” й “осідали на місцях” [21].

“Преса – єдине знаряддя, – повчав «великий керманіч» тов. Сталін, – за допомогою якого партія щодня, щогодини говорить з робітничим класом на своїй, потрібній їй мові. Другого засобу протягнути духовні зв’язки між партією і класом, другого такого гнучкого апарату в природі немає”. За нашими підрахунками, лише Тернопільська область “за робочий день” отримувала 15 400 екземплярів центральних, відповідно – 36 550 республіканських, 12 000 обласної та 32 200 районних газет, крім цього – 14 120

центральної і республіканських журналів [18, арк.30–31]. Як свідчать партійні архівні документи, “розповсюдження преси по селах області організовано незадовільно, більшість газет та журналів осідає в районних центрах, установах та підприємствах, в яких провадиться підписка за рахунок бюджетних асигнувань. Мало було приділено уваги індивідуальній підписці” (із постанови бюро Тернопільського обкому КП(б)У від 13 червня 1940 р.) [19, арк.98].

Західноукраїнське населення потрапило в ізолюваний інформаційний простір і позбавлялося можливості орієнтуватися в особливостях політичного життя континенту. В областях організовувались облліти, які здійснювали контроль за друкованою продукцією. Так, у постанові бюро Тернопільського обкому КП(б)У “Про стан цензурної роботи” від 26 березня 1941 р. зазначено, що “Облліт у своїй роботі домігся деякого покращення. В області організовано контроль над печатною продукцією, повністю укомплектований обласний і районні апарати Облліту. В більшості районів області перевірено бібліотеки і проведена відповідна очистка книжного фонду від ворожої літератури”. Ця постанова зобов’язувала всіх секретарів райкомів партії до 15 квітня того ж року забезпечити повну перевірку книжкового фонду всіх бібліотек області й вилучити ворожу літературу. Для “очистки” бібліотек від ворожої літератури мали бути виділені “товариші зі складу комуністів, комсомольців і політично перевірених учителів” [19, арк.18–19].

Ідейно-політичну роботу в регіоні очолив створений ЦК КП(б)У Львівський будинок пропаганди й агітації. Масово-політична робота мала на меті прищепити мешканцям регіону віру в соціалістичний ідеал, викликати вороже ставлення до націоналізму, релігії, традицій і звичаїв. Ідеологічна робота більшовицької партії в масах була покликана стати “контрударом” релігійним щотижневим проповідям у “культових спорудах”, яких нараховувалося, за нашими підрахунками, майже десять тисяч (українські – церкви, польські – костели, єврейські – синагоги). Зокрема, в першій половині жовтня 1939 р. було організовано показовий цикл лекцій на теми: “Ленінська національна політика партії більшовиків”, “Буржуазно-націоналістичні партії – вороги трудящих”, “Радянська інтелігенція”. При тимчасовому управлінні було організовано щоденні консультації з питань радянського державного устрою та Конституції СРСР [22, с.228].

На комуністів і комсомольців покладалась “історична місія” – ідейного виховання й перевиховання широких народних мас, насамперед молоді. Політико-масова й виховна робота серед місцевого населення проводилася шляхом проведення райкомами й міськкомаами партії масових мітингів, демонстрацій, зборів, бесід, нарад, лекцій. Кожний комуніст був зобов’язаний систематично виступати з доповідями, перелік яких затверджували райкоми партії на зразок: “Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) та РНК УРСР “Про поставку державі м’яса, хліба, картоплі, шерсті”. Матеріали 6-ї сесії Верховної Ради СРСР. Рішення березневого пленуму ЦК ВКП(б) “Про зміни в політиці заготівель і закупівель сільськогосподарської продукції”. В обов’язковому порядку при райкомах партії організовувалися гуртки з “місцевих” для вивчення історії більшовицької партії. Робота з молоддю проводилася шляхом організації драмгуртків (хорових, танцювальних, фізкультурних) при клубах, читання радянських газет і журналів [11, арк.9].

На виховання молоді з метою усунення її з-під впливу більшовицької пропаганди, комсомольських і піонерських організацій, оргнаборів “на каторжні роботи у Донбас, Урал, Казахстан” зверталась особлива увага націоналістичних “політвихованців”. У боротьбі “за молодь” зіткнулися націоналістична й комуністична пропаганда. Остання, маючи за спиною державний апарат, заохочувала масовий вивіз молоді на роботи в східні й південні області УРСР і СРСР, а також обов’язкову строкову службу в РСЧА.

Не слід опускати й той момент, що значна частина сільських мешканців узагалі не вміла читати й писати. Як свідчать партійні архівні документи, частина комуністів, яка займала високі державні посади на місцях і мала навчати основ ідеології інших, сама її не знала й не розуміла. Промовистим у цьому відношенні є витяг із документа про те, що “Отинійський райком (Станіславська область) 25 січня 1941 р. виніс рішення, в якому орієнтував комуністів на складання договорів на соціалістичне змагання за краще вивчення історії партії. Це рішення тільки опошляло партійну пропаганду і є документом, в якому керівники райкому розписалися в своєму неучтві. Отинійський райком КП(б)У звітував, що 18 комуністів закінчили вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)», ставив їх у приклад, а коли з цими товаришами поговорили – виявилось, що більшість із них не тільки не закінчили, а навіть не розпочинали вивчення історії партії. У списках осіб, що закінчили вивчати «Короткий курс історії ВКП(б)», значився інструктор РК КП(б)У тов. Мудрак, народний суддя тов. Тарабаров, які не змогли відповісти ні на одне елементарне питання” [12, арк.56].

Наведемо витяг з іншого документа про те, що “необхідно роз’яснити Глубоцькому райкому партії (Тернопільська область) – практика індивідуальних самозвітів комуністів, як форма контролю над вивченням марксизму-ленінізму, засуджена рішеннями нашої партії. З метою здійснення контролю рекомендувати райкому партії з комуністами, які самостійно вивчають «Короткий курс історії ВКП(б)», проводити індивідуальні бесіди, наради з обміну досвідом самостійної роботи над вивченням марксизму-ленінізму, організувати лекції” і т. д. [18, арк.71].

У міжвоєнний період українська спільнота Галичини широко відзначала День листопадового зриву (1 листопада), День злуки українських земель (22 січня), героїв Крут (29 січня), а також Зелені свята (50-й день після Великодня). У чергові роковини актив більшості сіл організував громадські урочистості, а греко-католицьке духовенство – релігійні відправи. Такі дії розглядалися як неприязнь до Польської держави, а організатори й священики підлягали адміністративному покаранню. З приходом радянської влади відзначення пам’ятних дат, з історією яких була пов’язана не одна сім’я, узагалі присікалося й безпощадно каралося. Подібні заходи влада офіційно трактувала так: “Бюро Тернопільського обкому КП(б)У відмічає, що Пробіжнянський райком КП(б)У допустили політичну помилку. Вона виразилася в тому, що не вжили відповідних заходів щодо запобігання контрреволюційного виступу петлюрівців у с. Товстенке 17 червня 1940 р. на могилі «січових стрільців», яке було організоване націоналістами, петлюрівцями. Контрреволюційні елементи організували зібрання на могилі селян із Пробіжнянського, Гусятинського, Чортківського, Скалатського та інших районів (до 3 тисяч осіб) і на хресті був вивішений петлюрівський прапор. Запропонувати секретарю Пробіжнянського РК КП(б)У покращити постановку масово-політичної роботи в селах серед селян, своєчасно реагувати на всі прояви ворожих елементів і безпощадно викорчувувати їх залишки” [16, арк.32].

Поповнення рядів більшовицьких західноукраїнських первинних партійних організацій відбувалося головним чином за рахунок надісланих “перевіраних бійців партії” з інших областей України, які займали там найрізноманітніші посади. Так, з розглянутих нами 256 анкет делегатів першої Станіславської обласної партійної конференції, що відбулася 24 квітня 1940 р. із правом ухвального голосу, у графі під номером 11 “Чи був в інших партіях?” і 12 “Чи належав до опозиційних та антипартійних угруповань, коли, де?” всі відповіді – “ні” [7, арк.10].

Справа “ідейного перевиховання” народних мас ускладнювалася відсутністю “провідної верстви” – робітників, яка була нечисленною й за національністю у своїй більшості поляками. Західноукраїнські землі в промисловому відношенні залишалися відсталим краєм, з домінуванням сільських аграріїв і відповідною індивідуалістичною психологією. Так, згідно з офіційними даними, селяни становили 85,5%, робітники –

6,2%, ремісники – 2,9%, торговці – 3,1%, службовці й інтелігенція – 2,3% [6, арк.6]. Дані обрахунки щодо соціального статусу населення можна ставити під сумнів, оскільки велика кількість біженців із території Польщі, окупованої німцями, та масові репресії органами НКВС вносили суттєві зміни в демографічну ситуацію регіону. Однак, у цілому, явно домінувало сільське населення.

Авторитетною інстанцією на селі традиційно вважалася сільська громада – “схід поважних газдів” (за визначенням радянської влади – “куркулів”) на чолі зі священниками (“попами”) й учителями (“попівськими і куркульськими синками”). Необхідно було врахувати й географічні умови – пригірську та гірську місцевість Карпат, віддалені лісові поліські села.

Значну допомогу в справі ідейного виховання народних мас надавали політвідділи Червоної армії. Військові підрозділи, розташовані як у містечках, так і вздовж нового кордону, контролювали територію Західної України. Окрім оборонних функцій, армія була покликана створювати ілюзію “широкої активності народних мас”.

Промовистим був виступ начальника політвідділу тов. Аверіна на Станіславській обласній нараді секретарів райкомів КП(б)У, голів райвиконкомів, голів, заступників та секретарів окружних виборчих комісій 5 березня 1940 р. У ньому зауважувалось: “У нас погана справа з українською мовою. У нас в армії майже всі розмовляють на російській. Роботу серед місцевого населення приходиться вести на українській, це дуже трудно і це надзвичайно гальмує роботу. Безумовно, вихід можна би було знайти – організувати гуртки з вивчення української мови, але у нас таке положення, ви про це знаєте, сьогодні ми тут, а завтра нас можуть перекинути на фінляндський фронт” [9, арк.53]. Так, у м. Коломия на Станіславщині з 35 виборчих дільниць під час виборів кандидатів у депутати Верховної Ради УРСР і СРСР – 12 (третья частина) припадало на військові частини. Це громадяни держави, які народилися й виховувалися під впливом інших ціннісних орієнтацій (території СРСР), але “політичний вибір” яких зараховували населенню Західної України [9].

Неофіційний поділ західноукраїнського населення на “політично грамотних – своїх” і “політично відсталих – місцевих” ще більше сприяв відчуженню. Партійні функціонери вважали престижним спілкування російською мовою, незважаючи на те, як до цього поставляться “західняки”. На тій же нараді тов. М.Груленко повчав секретаря Болехівського райкому КП(б)У: “Погано, тов. Горобець, ви сам українець, а розмовляєте російською мовою. Це неправильно, що ви розмовляєте російською мовою. У районі треба розмовляти українською мовою, тут вас розуміють, а там у районі вас можуть не зрозуміти. Це і політично, і організаційно, коли хочете, неправильно. Треба вивчати українську мову і розмовляти українською мовою, з тим, аби вас розуміли селяни” [9, арк.10–11]. Для селян було показовим, коли попередні польські чиновники розмовляли чужою для них польською, а тепер малозрозумілою – російською мовою. Тим більше, що на загал широко використовувалася велика кількість нових незрозумілих термінів, незвичне об’єднання слів на зразок “раднарком”, “обком”, “облмісцевпром”, “обллегпром”, “облкомунвідділ”, “облторгвідділ”, “райком”, “харчепром”, “птахпром”, “райвиконком”, “райпарторганізація”, “райспоживспілка” та десятки інших.

Питання української мови часто піднімалося вищим партійним керівництвом на нарадах партактиву. Завідуючий пропагандистсько-агітаційним відділом ЦК КП(б)У тов. Лисенко роз’яснював своїм підлеглим партійцям суть ленінсько-сталінської національної політики в умовах західних областей України. “Є такі випадки, коли навіть ті товариші, які гарно розуміють і розмовляють українською мовою, але нею не користуються. І це неправильно, тому, що це дає піщу різним націоналістам – польським, єврейським. Мовляв, ніякої Західної України нема, а є Польща, тепер вона окупована Росією, і України нема. Треба показати, товариші, що Західна Україна, всі міста і Львів,

і Станіслав, й інші є старі українські міста, які були зайняті Польщею. Треба показати, що тут український народ, який зараз звільнений від панського ярма і живе щасливим життям”. Усі вивіски на крамницях та в громадських місцях мали бути приведені відповідно до східних областей України, а не “одне слово по польські, друге по українські, а третє по російські” [10, арк.19–20]. Вихід із ситуації вбачався в тому, що партійний актив мав постійно й добросовісно вивчати твори основоположників марксистсько-ленінсько-сталінської теорії. Наголос робився на негайному оволодінні “Коротким курсом історії ВКП (б)” – “енциклопедією наших знань”. Кожний комуніст був зобов’язаний вивчити всі 12 глав (350 сторінок) і систематично працювати над підвищенням свого ідейно-політичного рівня.

Ідеологічна робота на селі спрямовувалася в русло “роз’яснення переваг колективного господарювання над одноосібним”. Пріоритетне значення відводилося використанню сполучних ланок між індивідуальними селянськими господарствами та колгоспами. Промовистою в цьому відношенні є думка керівництва Станіславського обкому КП(б)У: “Нам треба рішуче викоринити поверховість керівництва, гастролерство в колгоспах, виголошення довжелезних промов, позбавлених конкретного змісту. Людей, які вважають, що язик у них існує для того, щоб проголошувати нудні водянисті промови, треба не допускати до колгоспів на гарматний постріл” [12, арк.54]. Водночас шляхом адміністративного впливу держава поступово готувала селянство до знищення одноосібних господарств. Велика кількість хутірських господарств суттєво впливала на економіку цілого регіону. За приблизними підрахунками їх чисельність сягала двохсот тисяч дворів.

Окреме місце посідала колективізація сільського господарства та підготовка селянства до цієї загальнодержавної справи. Показовим у цьому відношенні є меморандум прокурора Новосільського району Тернопільської області щодо одного з директорів шкіл Тернопільщини. Так, учнів, які погано навчалися, він “відправляв до колгоспу”. “Ідіть у колгосп, вам місце там, а не в школі”. Директор школи О.Камінський уважав, що “у колгоспі люди не придатні до нічого і що там повинні бути лише проходимці та лінтяї” [20, арк.1].

У цілому, влада спрямовувала ідейно-політичну роботу на селі на підготовку передумов до суцільної колективізації сільського господарства. Особливістю західно-українського регіону була наявність великої кількості фермерських господарств. Під цей критерій підпадали у своїй більшості господарства військових і цивільних осадників, німецьких колоністів, заможних українських, польських, єврейських селян.

Радянська влада категорично відмовлялася від будь-яких компромісів у стосунках з особами інших ціннісних орієнтацій і світоглядних позицій, перш за все з націоналістами. На практиці це означало, що члени націоналістичного підпілля повинні були припинити будь-які антирадянські дії, відмовитися від своїх ідей державного будівництва й самоліквідувати всі свої структури. Ті ідеологічні засади, на яких зростало й боролосся не одне покоління, мали бути негайно забуті й відкинуті як “неправильні”, “хибні”. “ворожі”. Ідеологія марксизму-ленінізму диктувала свої ідеї, правила громадянської поведінки, соціальний статус і пропонувала “щасливе майбутнє”. Усі ті особи, які в силу різних причин із цим не могли погодитись і змиритись, оголошувалися “ворогами” з відповідними наслідками. Проти них вступала в дію сталінська репресивна машина зі своїм потрактуванням законів і моралі.

1. Андрухів І. О. Станіславщина : двадцять буремних літ (1939–1959) : Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Івано-Франківськ ; Рівне : Таля, 2001. – 336 с.
2. Баран В. Україна : західні землі : 1939–1941 рр. / В. Баран, В. Токарський. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1996. – 448 с.

3. Веденєєв Д. В. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Д. В. Веденєєв, І. Г. Биструхін. – К. : Генеза, 2006. – 408 с.
4. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / [редкол. Ю. Ю. Сливка та ін.]. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 312.
5. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. П-1, оп. 1, спр. 25, 56 арк.
6. ДАІФО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 7, 60 арк.
7. ДАІФО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 9, 129 арк.
8. ДАІФО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 23, 155 арк.
9. ДАІФО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 62, 111 арк.
10. ДАІФО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 63, 87 арк.
11. ДАІФО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 78, 15 арк.
12. ДАІФО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 92, 121 арк.
13. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. П-1, оп. 1, спр. 2, 40 арк.
14. ДАТО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 3, 187 арк.
15. ДАТО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 10, 142 арк.
16. ДАТО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 11, 98 арк.
17. ДАТО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 19, 6 арк.
18. ДАТО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 23, 159 арк.
19. ДАТО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 27, 112 арк.
20. ДАТО. – Ф. Р-8, оп. 1, спр. 186, 2 арк.
21. ДАТО. – Ф. Р-8, оп. 1, спр. 59, 10 арк.
22. Історія Львова / [редкол. Ю. Ю. Сливка, Ф. І. Стеблій та ін.]. – К. : Наук. думка, 1984. – 414 с.
23. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / В. Г. Крысько. – Мн. : Харвест, 1999. – С. 107, 125.
24. Ковалюк Р. В. Західна Україна на початку Другої світової війни / Р. В. Ковалюк // Український історичний журнал. – 1991. – № 9. – С. 32, 33, 37.
25. Литвин М. 1939 : Західні землі України / М. Р. Литвин, О. І. Луцький, К. Є. Науменко. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 152 с.
26. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 228 с.
27. Політичний терор в Україні. ХІХ–ХХ ст. : Історичні нариси / Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова [та ін.] ; відпов. ред. В. А. Смолій. – К. : Наук. думка. – 952 с.
28. Рибак І. В. Соціальна інфраструктура українського села : зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.) / І. В. Рибак. – К. : Рідний край, 1997. – 166 с.
29. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с.
30. Сеньків М. В. Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. / М. В. Сеньків. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 292 с.
31. Сила інтернаціоналістського гарту / [кер. Л. П. Нагорна]. – К. : Вид-во політ. л-ри України, 1983. – 318 с.
32. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30–50-ті роки ХХ ст. : (історико-політологічний аспект) / Б. О. Ярош. – Луцьк : Надстир'я, 1995. – 176 с.

В статтє сделана попытка проанализировать идеологические концепции относительно западноукраинского региона. Край оказался под “перекрестным огнем” как со стороны мифологем о “коммунистическом рае”, так и идеологий украинского и польского национализма. На смену традиционной имперской политике “защиты православных славян” пришла новая доктрина, адаптированная к новым требованиям времени – “социальной справедливости”.

Ключевые слова: *западные области УССР, идеология, национализм, большевизм, украинцы, поляки.*

The article attempts to analyse ideological concepts that influenced the territory of Western Ukraine at late thirties of the XX century. The region was constantly bombarded by both the myths of “Communist paradise” and Ukrainian and Polish nationalistic ideology. The poorest were attracted by the Bolshevik class pattern of social transformations. Nationalism propagated the idea of liberation from foreign oppression while bolshevism promoted the influence of red Moscow to subordinate western Ukrainian territories by exploiting current social and economic problems of peasantry. Traditional imperial policy of “protecting the orthodox Slavs” was ousted by a new doctrine, adapted to meet new challenges of “social justice”.

Key words: *western parts of Ukrainian SSR, ideology, nationalism, bolshevism, Ukrainians, the Polish.*